

ПРОСОДИЯ ЯК ІДЕНТИФІКАТОР СОЦІОТЕРИТОРІАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ МОВЦЯ

PROSODIC AS IDENTIFIER OF SOCIAL AND PROSODIC SPEAKER'S BELONGING

Бондар К.С.,

orcid.org/0000-0002-0096-7743

кандидат філологічних наук,

*викладач кафедри романо-германської філології та методики викладання іноземних мов
Міжнародного гуманітарного університету*

У фокусі пропонованого дослідження перебуває просодична і соціотериторіальна варіативність мовлення носіїв північного скотс.

В останні два десятиліття зростає увага вітчизняних (К.С. Бондар) та зарубіжних дослідників (J. Stuart-Smith, E. Lawson, J. Scobbie) до дослідження шотландського мовного ареалу. Соціофонетичні дослідження охоплюють коло питань пов'язаних з функціонуванням англійської мови в шотландському суспільстві. У мовленні носіїв мови поєднуються фактори територіальної і соціальної варіативності, оскільки кожний мовець ідентифікує себе як мешканця певної місцевості і соціальної групи.

Питання про статус діалекту скотс хвилює вчених протягом багатьох століть. У дискусіях про перспективи та основні напрямки розвитку скотс серед зарубіжних дослідників постає питання щодо впливу певного діалекту на формування вимовного стандарту scots.

Скотс, так само як і англійська мова, висходить до давньоанглійських діалектів – скотс до північних англійських діалектів Нортумбрії, а англійська – до англосаксонських діалектів південно-східної та центральної Англії. Скотс як мова Лоуленда була заснована на діалекті Лотіан і зорієнтована на Единбургську норму. Становлення скотс і англійської мови здійснювалось в процесі постійних мовних контактів, проте ці контакти значно відрізнялись в лінгвістичному і хронологічному плані.

Проведений аналіз мелодійних особливостей носіїв північного скотс показав варіативний характер, який проявився в різному відсотковому співвідношенні висхідних, хвилеподібних, рівних і спадних шкал, а також простих і складних термінальних тонів.

Дистинктивною особливістю мовлення носіїв північного скотс є превалювання хвилеподібної і висхідної шкал у комбінації з висхідним і висхідно-спадним термінальним тоном. Така комбінація мелодійних параметрів може вважатися ідентифікуючою характеристикою мовлення представників цього регіону.

Отже, здійснений фонетичний аналіз мовлення носіїв північного скотс довів, що існує певний набір мелодійних параметрів, що беруть участь у диференціації мовлення носіїв скотс залежно від гендерної та вікової належності мовця.

Ключові слова: північний скотс, мелодійні, англійська мова, гендер, вік, соціальний, територіальний.

Prosodic, social and territorial variation of the North scots' speakers is in the focus of the present investigation.

In recent two decades attention of native (O. Prysiazniuk, K. Bondar) and foreign researches (J. Stuart-Smith, E. Lawson, J. Scobbie) has increased investigations of Scottish language area. Sociophonetic investigations covers a range of issues connected with functioning of the English language in the Scottish community. Factors of territorial and social variation are connected in the speech of native speakers, as every person identifies him (herself as a dweller of a certain area and social group).

The problem of the Scots dialect status has been under investigation for many centuries. In discussions about perspectives and main directions of scots' development, a question of dialect influence on the formation of pronunciation standard is being risen. Both Scots and English go back to Old English dialects – Scots to Northern English dialects of Northumbria and English to Anglo-Saxon dialects of South-Eastern and Central England.

Scots being the language of Lowland was based on Lotian dialects and directed on Edinburgh norm. The formation of English and Scots derived from constant language contacts, but these contacts differed in linguistic and chronological ways.

The conducted analyses of melodic peculiarities of North Scots speakers demonstrated variation character, which was revealed in different procental correlation of Rising, Wavy and Falling Heads, and Simple and Compound terminal tones. Prevalence of Wavy and Rising Heads in combination with Rising and Rising-Falling terminal tones constitute a distinctive peculiarity of North Scots' speakers. Such combinations may be considered as an identifying characteristic of the representatives of this region speech.

So, the phonetic analysis of the analysed informants proved that there exists a certain number of melodic parameters, which participate in differentiating Scots speakers depending on gender and age belonging.

Key words: North Scots, melodic, English, gender, age, social, territorial.

Постановка проблеми. Питання про статус скотс не нове. Протягом багатьох століть вчені переймаються питанням про мовний статус скотс. Скотс значно відрізняється від літературної англійської на фонетичному та лексичному рівнях. У мові скотс багато особливих слів і висловів, що відсутні в англійській мові, у той же час вимова одних й тих самих слів також відрізняється.

Скотс, так само як і англійська мова, висходить до давньоанглійських діалектів – скотс до північних англійських діалектів Нортумбрії, а англійська – до англосаксонських діалектів південно-східної та центральної Англії. Скотс як мова Лоуленда була заснована на діалекті Лотіан і зорієнтована на Единбургську норму. Становлення скотс і англійської мови здійснювалось в процесі постійних мовних контактів, проте ці контакти значно відрізнялись в лінгвістичному і хронологічному плані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дискусіях про перспективи та основні напрямки розвитку скотс серед зарубіжних дослідників постає питання щодо впливу певного діалекту на формування вимовного стандарту *scots*. Так Е. Хауген вважає, що контакти між мешканцями Шотландії, які виникли під впливом соціально-економічних та історичних факторів, тягнуть за собою серйозні зміни в структурі скотс і сприяють істотній перебудові фонетичної системи [8, с. 342].

У. Лабов підкреслює, що соціальні зміни в мовному суспільстві Шотландії становлять собою послідовності соціального варіювання, прямі й безпосередні, але здебільшого опосередковані й непрямі [9, с. 172].

Робота К. Макафі присвячена дослідженню сучасного діалекту скотс в м. Глазго. На прикладі мовлення мешканців міста автор досліджує стирання діалектних відмінностей діалекту скотс. Глазго обраний не випадково, оскільки це один із центрів, в якому проявляються усі сучасні вимови [11; 14].

Р. Маколей виділив у скотс п'ять соціофонетичних змінних, найкращих для соціальної стратифікації скотс в м. Глазго, оскільки вони не можуть свідомо контролюватися мовцями [15, р. 54].

А. Ейткен зазначає, що основні діалектні групи, на які поділяється в теперішній час скотс, висходять до середньоанглійського періоду.

Вітчизняна дослідниця скотс К. Бондар виокремила у своєму дослідженні специфічні ознаки шотландського діалекту, визначила ступінь вираження різних просодичних характеристик в мовленні носіїв скотс [1, с. 181].

Однак, багато питань щодо фонетичних та фонологічних ознак скотс залишаються поза зоною досліджень лінгвістичних студій: а саме, визначення просодичних маркерів, які можуть ідентифікувати мовців цього діалекту.

Постановка завдання. У запропонованій роботі зроблено спробу на просодичному рівні дослідити і виявити дистинктивні особливості скотс, що ідентифікують маркери мовленнєвої поведінки.

Мета роботи полягає у виявленні та визначенні просодичних маркерів скотс, що дозволяють ідентифікувати його як самостійний діалект англійської мови.

Завданням роботи було:

- опис історії становлення скотс;
- визначення мовного статусу скотс;
- методом аудиторського аналізу виявити і описати просодичні ознаки, що ідентифікують скотс як самостійний діалект англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Учені виділяють в історії скотс три періоди: ранній (Early Scots) з 1375 по 1450 р., середній (Middle Scots) з 1450 по 1603 р., пізній (Late Scots) – з 1603 р. до сьогодні [5; 7]. Така періодизація враховує усі ключові моменти в історії скотс.

Скотс починав свій розвиток як маргінальний діалект північної давньоанглійської. Становлення скотс і англійської відбувалося в процесі постійних германо-кельтських мовних контактів, що відрізнялись за тривалістю і за характером контактуючих мов. Для скотс ці контакти були більш інтенсивними і тривалими; основна їх маса припадає на гельську мову, більш скромна – на кумбрійську.

До кінця XI ст. в Шотландії переважала гельська мова. З початком царювання короля Давида і його королівської династії, англійська мова поширилась всією територією Шотландії. Проте, вже на середину XIV ст., як стверджує Макафі [12, с. 250], у Шотландії лондонська англійська виконувала роль офіційної та літературної мови, а місцевий діалект вживався в повсякденному спілкуванні.

У середині XV ст. сталася зміна назв основних мов Шотландії. Мову Лоуленду почали називати *Scottsi* поступово вона стає національною мовою Шотландії, і це дозволило відрізнити її від південно англійської [4].

Д. Джаунз і А. Ейткен у своїх дослідженнях щодо історії становлення шотландської мови скотс відзначають, що саме після 1603 р. і, особливо, після об'єднання парламентів у 1707 р. склалися сприятливі умови для того, щоб вищі класи шотландського суспільства почали відмовлятися від

рідної мови та сприйняли лондонську англійську, яка мала, на їхню думку, більш високий престиж. Зміни у ставленні до своєї мови сталися в умах інтелектуалів, представників вищих верств, і просто у тих, хто намагався зробити кар'єру і для цього мав відвідувати Лондон або ж взагалі оселитися в Англії, а пізніше негативне ставлення до рідної мови, як до неповноцінної порівняно з англійською, широко розповсюдилося серед міського населення Шотландії [6, 11–21].

Сучасні діалекти скотс демонструють чітку тяглість щодо мови Лоуленда, як такої, що сформувалася ще у середньовіччі [13, 429]. Основні групи діалектів, на які скотс поділяється сьогодні, існують ще з тієї пори, проте діалектні відмінності практично не відображені в літературі того періоду [7]. Шотландські автори писали на літературному наддіалектному стандарті, що значно відрізнявся від їхньої власної розмовної мови [3].

Згідно з дослідженнями Гранта [7] літературна мова не відображала особливостей розмовної мови, причому ця норма існувала на території всього Лоуленда паралельно з розмовними діалектами. У наш час, коли загальноприйнятий стандарт скотс відсутній, склалася ситуація, коли кожен чітко окреслений діалект або діалектна група існує у певному сенсі відокремлено, часто обзаводиться власною літературно-письменною традицією але при цьому втрачається відчуття історичної спорідненості з іншими діалектами.

Існує поширений погляд, згідно з яким носії різних діалектів скотс відчувають серйозні труднощі у спілкуванні. Насправді, діалектна картина Лоуленда строката, і відмінності між варіантами скотс дуже глибокі, проте зростання мобільності населення та вплив ЗМІ значно послабили їх останнім часом. Крім того, утворюючи єдину макросистему із спільним ядром, ці діалекти не настільки взаємно незрозумілі як про це думають.

Насамперед наголосимо, що системною особливістю шотландського вокалізму є відсутність протиставлення за довготою та стислістю. Ця особливість є однією з важливих відмінностей усіх діалектів скотс від англійських діалектів.

Це явище відбиває правило кількості шотландських голосних, ширше відоме як закон Ейткена. Відповідно до цього правила, кількісний аспект голосних скотс залежить від фонетичного оточення, тобто голосний є коротким у всіх випадках крім тих, коли він знаходиться перед морфемним швом, дзвінким щілинним або /r/ [4].

Дослідження мовленнєвої поведінки носіїв скотс проводилось із застосуванням методу аудиторського аналізу з урахуванням таких соціальних параметрів як гендер, вік та територіальна належність.

Серед просодичних параметрів – мелодійні є найбільш інформативними й найуніверсальнішими суперсегментними характеристиками. Ця просодична характеристика містить, перш за все, інтонаційні шкали (передтермінальна частина інтонаційної групи) та термінальні тони (термінальна частина) і вивчається з метою дослідження мовленнєвої поведінки носіїв скотс.

Перший етап дослідження містив аналіз інтонаційних шкал. Як було доведено в попередньому дослідженні скотс – основними видами шкал в мовленні носіїв діалекту скотс є рівна, висхідна, спадна, змінна та хвилеподібна шкали [1].

Пропоноване дослідження спрямовано на визначення інтонаційних моделей, які демонструють регіональну, вікову та гендерну диференціацію. Для просодичного аналізу було обрано фрагменти з мовлення носіїв Північного скотс, який охоплює територію від Ангеса і Мернза на півдні до Кейтнесса на півночі. Інформанти, 4 жінки та 4 чоловіки віком від 20 до 55 років, для зручності дослідження були поділені на дві вікові групи: 20–35 років і 35–55 років. Отже для аудиторського аналізу було обрано дві вікові групи і дві гендерні групи.

Аналіз частотності вживання інтонаційних шкал в мовленні носіїв північного скотс показав, що найчастотнішими шкалами є висхідна та хвилеподібна (табл. 1).

Мовлення досліджуваних інформантів маркується високою рекурентністю висхідної шкали переважно у віковій групі 20–35 років, і трохи менша частотність вживання цього виду шкали в мовленні інформантів вікової групи 35–55 років.

Таблиця 1

Частотність вживання видів шкал у мовленні носіїв північного скотс

Вікові групи	Гендерні групи	Види шкал				
		Рівна	Висхідна	Хвилеподібна	Спадна	Інші види
20–35 років	чоловіки	11	44	35	7	3
	жінки	9	48	37	4	2
35–55 років	чоловіки	17	37	32	11	3
	жінки	10	45	39	4	2

Частотність вживання термінальних тонів у мовленні носіїв північного скотс

Вікові групи	Гендерні групи	Види термінальних тонів				
		Висхідний	Рівний	Спадний	Вмсхідно-спадний	Спадно-висхідний
20–35 років	чоловіки	28	19	21	22	10
	жінки	32	22	4	28	14
35–55 років	чоловіки	25	18	24	19	4
	жінки	31	15	21	23	10

Дещо меншу частотність демонструє хвилеподібна шкала, причому розбіжності між чоловіками і жінками вікової групи 35–55 років склали 7% (32% і 39% відповідно).

Щодо частотності інших видів шкал, зокрема рівної та спадної було зафіксовано невеликі розбіжності як в гендерних, так у вікових групах.

Північний регіон Шотландії, який перш за все територіально відокремлений і має не дуже активне соціальне життя і контакти з іншими регіонами Шотландії, зберігає свої специфічні шотландські характеристики, які на просодичному рівні проявляються у частотному вживанні висхідної і хвилеподібної видів шкал. Цю особливість можна пояснити як історичним впливом Ірландії, так і кельтським походженням мешканців цього регіону. Дистинктивною ознакою мовленнєвої поведінки представників регіону є відсутність в мовленні однонаголошеної шкали.

Аналіз частотності використання термінальних тонів показав, що серед простих термінальних тонів рекурентними є висхідний, рівний та спадний; серед складних превалює висхідно-спадний (табл. 2).

Дистрибуція термінальних тонів, які оформлюють мелодійний контур мовлення носіїв північного скотс може бути схарактеризовано кількісним переважанням висхідного і висхідно-спадного термінальних тонів.

Спадний термінальний тон, який характеризує мовця як впевненого в собі, надає мовленню категоричності та завершеності, не є в мовленні інформантів надто частотним. Вживання цього термінального тону переважає в мовленні чоло-

віків обох вікових груп, в мовленні жінок його рекурентність присутні тільки в мовленні вікової групи 35–55 років.

Високий відсоток вживання висхідно-спадного тону в гендерних та вікових групах може вказувати як на емоційний характер мовлення, так і на емоційно-нейтральний. Це можна пояснити тим, що в мовленні шотландців домінує мішанина різноманітних розмовних діалектів, які впливають один на одного і завдяки інтерференції просодичний малюнок мовленнєвої поведінки носіїв північного скотс має варіативний характер.

Висновки. Отже, проведений аналіз мелодійних особливостей носіїв північного скотс показав варіативний характер, який проявився в різному відсотковому співвідношенні висхідних, хвилеподібних, рівних і спадних шкал, а також простих і складних термінальних тонів.

Дистинктивною особливістю мовлення носіїв північного скотс є превалювання хвилеподібної і висхідної шкал у комбінації з висхідним і висхідно-спадним термінальним тоном. Така комбінація мелодійних параметрів може вважати ідентифікуючою характеристикою мовлення представників цього регіону.

Отже, здійснений фонетичний аналіз мовлення носіїв північного скотс довів, що існує певний набір мелодійних параметрів, що беруть участь у диференціації мовлення носіїв скотс залежно від гендерної та вікової належності мовця.

Перспективою подальшого дослідження може бути аналіз термінальних і мелодійних характеристик носіїв острівного скотс і порівняння отриманих раніше результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар К. С. Соціофонетичні особливості діалектного мовлення шотландців (інструментально-фонетичне дослідження). Дис... доктора філософії за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. Одеса, 2023. 184 с.
2. Aitken A. J. How to pronounce older Scots. Some specimen transcriptions. Glasgow: Univ. of Glasgow Press, 1977. 247 p.
3. Aitken A. J. The Scottish Vowel-length Rule. *M. Benskin M. L. Samuels (Eds.). So Meny People, Longages and Tonges*. Edinburgh: Middle English Dialect Project, 1981. P. 131–157.
4. Aitken A. J. *The Oxford Companion to the English Language*. Oxford: Oxford University Press, 1992. 894 p.
5. Jones Ch. *The Edinburgh History of the Scots Language*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997. 690 p.
6. Grant W., Murison, D. *The Scottish National Dictionary*. Edinburgh, 1929–1976. Vols. 1–10.

7. Haugen E. Language standardization. *Coupland and Jaworski*, 1997. P. 341–352.
8. Labov W. The Social Stratification of English in New York City. 2nd Edn. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 485 p.
9. Lawson R. Introduction: An overview of Language in Scotland. *R. Lawson (Ed.). Sociolinguistics in Scotland*. Palgrave Macmillan, 2014. P. 1–15.
10. Macafee C. Glasgow. *Varieties of English Around the World*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, 1983. 167 p.
11. Macafee C. Ongoing Change in Modern Scots. *C. Jones (Ed.). The Edinburgh History of the Scots Language*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997. P. 514–548.
12. Macafee C. Studying Scots vocabulary. *J. Corbett et al. (Eds.), The Edinburgh Companion to Scots*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2003. P. 50–71.
13. Macafee C. Introduction to A History of Scots to 1700. *Dictionary of the Scots Language*. 2004. Режим доступу: <http://www.dsl.ac.uk/about-scots/history-of-scots/>
14. Macaulay, R. K. S. The Language, Social Class and Education, a Glasgow Study. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1977. 179 p.
15. Scobbie, J. M., Stuart-Smith, J. Quasi-phonemic contrast and the fuzzy inventory: examples of Scottish English. *Working Paper WP-8*. Edinburgh: Queen Margaret University College, 2006. 19 p.
16. Stuart-Smith, J., Timmins, C. Language and the Influence of the Media: A Scottish Perspective. *R. Lawson (Ed.) Sociolinguistics in Scotland*. Palgrave Macmillan, 2014. 358 p. P. 177–197.

УДК 81

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.1.18>

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВОЕТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ CONSCIENCE

ETYMOLOGICAL PROFILE OF THE ENGLISH LANGUAGE ETHICAL CATEGORY CONSCIENCE

Веремчук Е.О.,
orcid.org/0000-0003-2926-2090
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики
Запорізького національного університету

Стаття присвячена висвітленню етимологічного профілю абстрактної англійської лінгвоетичної категорії CONSCIENCE шляхом застосування методики етимологічного профілювання. Ця методика полягає у здійсненні траєкторно-орієнтирної кореляції, яка уможливіє реконструювання шляху семантичної еволюції номінативних засобів мови, який віддзеркалює «когнітивний шлях» процесів категоризації та концептуалізації дійсності, та пояснює обрання конкретної «мовної оболонки» для вербалізації конкретних етичних категорій. Кореляція траєктора та орієнтира в ономаціологічному сенсі полягає в тому, що одна або декілька когнітивних ознак цільового етичного домену, які виступають траєктором, асоціативно співвідносяться із когнітивною ознакою / ознаками домену-джерела – орієнтиром. Метод етимологічного профілювання дозволив реконструювати когнітивні риси, покладені в основу розуміння цільової етичної категорії CONSCIENCE та встановити вихідні етимологічні домени, перцептивні та когнітивні образи яких відіграли роль ономаціологічних орієнтирів у діяхронічних метафоричних проєкціях. Проведене дослідження довело, що абстрактні етичні ідеї в діяхронії осмислювалися й категоризувалися відносно більш простих, первинних та конкретних ідей, які конституують базовий життєвий досвід людини. Концептуальна матриця аналізованої категорії включає в себе такі домени, як AWARENESS, DIVISION, JUSTICE, ENVIRONMENT, OBJECT, BEHAVIOUR, ANIMAL, STONE та HIDING. Отриманий результат корелює з положеннями теорії концептуальної метафори та результатами нейропсихологічних та когнітивних досліджень, які доводять те, що вектор пізнання спрямований від «конкретного» до «абстрактного». Відповідно до цього більш складна абстрактна ідея CONSCIENCE концептуалізуються відносно простіших базових ідей, які належать до перцептивного досвіду людини, що обумовлює використання відповідних мовних засобів для номінації нових понять. Апперцептивний характер пізнання виражається в метафоричності людського мислення, принципі формування та функціонування онтологічних проєкцій і пояснюється теорією концептуальної метафори, яка може застосовуватися не лише для аналізу синхронних метафоричних проєкцій, але й у діяхронії.

Ключові слова: внутрішня форма, категоризація, концептуалізація, орієнтир, траєктор.